

УДК 316.647.8:316.772.4

С.О. Кравцов,

О.М. Носіков

*Науково-дослідний інститут соціально-трудо­вих відносин
Мінсоцполітики України*

СТИГМА В ПРОФЕСІЙНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ ЗАДОВОЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ОЧІКУВАНЬ

У статті розглянуто поняття "стигма" стосовно ряду професійних назв робіт (астролог, ворожка, цілитель тощо) як прояв комунікативних механізмів у площині відносин "професіонал – суспільство". Досліджено алгоритм стигматизації. Розглянуто номінаційні акти держави, що регламентують професійну діяльність "відунів" в Україні, та розглянуто аналогічні міжнародні нормативно-правові акти, в яких також передбачено окультну діяльність. Висловлено думку про те, що ініціатори стигматизації помилково змішують вчення про духовність і мораль своєї соціальної групи з атрибутивними національними стандартами економіки праці.

Ключові слова: стигма, специфічні професії, комунікація, соціальна група.

Постановка проблеми та її актуальність. Вітчизняне професійне середовище як багатовекторна, складна структурована стратифікаційна система розглядається під різними кутами зору, наприклад: *статистичні служби* збирають і систематизують статистику щодо професійного розподілу зайнятих і безробітних, доходів, умов праці, професійних захворювань тощо; *законодавчі органи* використовують статистику професій з метою розроблення і проведення економічної та соціальної політики щодо зайнятості, доходів, охорони праці, освіти та професійної підготовки; *начальники відділів кадрів* усіх суб'єктів господарювання (підприємств, установ і організацій) розробляють відповідні професійні стандарти; *служби зайнятості* класифікують вакансії й пошукачів роботи для ефективного добору робочих місць; *міграційні служби* застосовують класифікацію для контролю й аналізу міжнародної міграції, набору й працевлаштування працівників, ухвалення рішень щодо дозволу на роботу чи візу; *соціологи* сприймають професію як "велику групу людей, які об'єднані загальним родом занять, трудовою діяльністю" [19, с. 276] при вивченні відмінностей у соціальних

позиціях, життєвих стилях і поведінці, в аналізі соціальної й економічної структури суспільства та її динаміки" [20, с. 26]. Усі ці ознаки враховано в національному стандарті України – Класифікаторі професій, який легітимізує будь-яку професію на методологічному рівні під час наукових досліджень, у т.ч. і в галузевих соціологіях, зокрема: соціології професій і професійних груп, соціології праці тощо. В останні ж роки дедалі частіше предметом дискурсивного розгляду та об'єктом помітної уваги суспільства стає стигма. За І. Гофманом, стигма визначається "як позначення якості, що показує якусь ганебну властивість індивіда" [22, с. 3]. Аналогічне трактування стигми знаходимо у вітчизняних наукових виданнях, де це поняття розуміється як "знак безчестя, що накладається на індивіда іншими індивідами або соціальними групами, – будь-яка негативна санкція або несхвалення чийсь-небудь неконформності" [19, с. 350]. Щодо актуалізації цього поняття в конструкті з професійно-класифікаційною сферою, то суперечності стигматизації працівника з погляду на визначення його професії, яка нібито не відповідає соціальній антиципації суспільства, проявляються тоді, коли досліджуються комунікативні механізми такого конструкту. З одного боку, в розвинених демократіях повинна існувати політкоректність, і тому "навішування ярликів", як і стигма, – явище аморальне, з іншого – образ людини специфічних – у певні історичні періоди маргінальних – професій (занять), сприймається частиною суспільства (котра необізнана, має фобію до них або є акторами конкурентних соціальних груп) не тільки як аморальний, а навіть як суспільно небезпечний рід занять. Якщо взяти до уваги постулат, сформульований М. Кастельсом [7] та Ю. Габермасом [21], про перехід сучасного суспільства до нової моделі організації соціальних відносин, де головну роль відіграють комунікативні процеси та технології, то можна припустити, що причина негативного ставлення до тієї або іншої професії криється в структурі й змісті комунікативних механізмів, що забезпечують взаємодію представників цих професій з іншими людьми, а розподілу суспільних статусів – у взаємодії з іншими соціальними групами. Такого роду дискурси наводять на думку про наявність проблем комунікативного характеру в суспільстві. Спираючись на теорію комунікативної дії Ю. Габермаса [21], можна стверджувати, що комунікативні процеси мають за мету досягнення консенсусу в суспільстві задля збереження стабільності. У даному ж випадку виникає конфліктна ситуація на рівні "релігія та звичаї", які, певною мірою, дезорганізують і дестабілізують життя, перефразовуючи Т. Парсонса, унеможливають виконання головного завдання суспільства – попередження конфліктів і підтримання безконфліктних відносин між його елементами [17]. Також у теоретичному аспекті безумовний інтерес становлять роботи П. Бурдьє, який особливу увагу приділяє процесам номінації, вбачаючи в них прояв владних функцій. Учений вважає, що одна з найпростіших форм політичної влади постає в багатьох

архаїчних суспільствах як майже магічна сила – це спроможність називати й викликати до існування шляхом номінації. То ж сьогодні в Україні за право стигматизувати в умовах постіндустріального суспільства борються не тільки владні структури, яким, за П. Бурдье, належить виключне право на такі дії, але й впливові соціальні групи, у тому числі релігійні та громадські організації. При цьому характерно, що об'єктом для стигми стають професійні групи, які включені до інституціональної структури соціуму. Тому в цьому контексті особливого значення набуває дослідження комунікативних механізмів, які характеризують відносини в площині "професіонал – суспільство".

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні наявні лише поодинокі наукові публікації, що стосуються досліджень питань стигматизації людей, які займаються нетрадиційними видами діяльності (заняттями). Зокрема, слід відзначити таких науковців і дослідників, як П. Романов, О. Ярська-Смирнова, Т. Щепанська, Г. Кравченкова, М. Русакова та ін.

Так, наприклад, у роботах П. Романова та О. Ярської-Смирнкової розглядаються основні теоретичні підходи до вивчення повсякденного існування професій і професійних груп, неявних соціальних взаємодій, неформальних стосунків, культурних практик, які зазвичай приховані від уваги зовнішніх спостерігачів. Дослідження цих аспектів виходить на питання про знання, яке формується в ході роботи в різних учасників професійних груп, розділених статусними позиціями, але об'єднаних однією справою й загальним світом повсякденності. Аналіз наукового доробку показує, що серед вітчизняних соціологів поширені нормативістські атрибутивні тлумачення професіоналізму, проте помітні й нові тенденції. Сучасні вітчизняні дослідження професій розвиваються в напрямках феноменології та соціальної критики, спираючись на польову етнографію й соціокультурний аналіз символічних форм повсякденності професійних груп і співтовариств.

Т. Щепанська у своїх працях розглядає проблемні питання антропології професій, у тому числі щодо досліджень професійних субкультур, структур повсякденності, традицій, фольклору різноманітних професійних середовищ.

Дослідник одного з аспектів організації та функціонування комунікації А. Касьянова аналізує характер і чинники змін дискурсивних формацій і практик у рамках уявлень про "професію" цілителів на селі.

Водночас у більшості випадків подібні дослідження носять дискурсивно-риторичний характер, натомість відсутні дослідження крізь призму комунікативних відносин між зазначеними соціальними групами як представниками професійних кіл, що де-факто легітимізовані в суспільстві, де в національному масштабі з'явився помітний дискурс навколо професій, який, на нашу думку, має всі ознаки стигматизації. Саме відсутність таких досліджень

поставила за мету цієї статті аналіз наявних дискурсів щодо стигматизації певної соціально-професійної групи, виявлення суті такої стигми та розроблення певних напрямів вирішення соціального конфлікту між двома протилежними соціально-професійними групами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашому дослідженні йтиметься про такі професійні назви робіт (занять), як "астролог", "ворожка", "хіромант", "цілитель", які періодично стають предметом дискурсу в суспільстві¹. Власне, чого ж домагаються автори проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо заборони діяльності екстрасенсів, знахарів, ворожок, хіромантів та послуг з передрікання майбутнього (долі)"? По-перше: заборонити рекламу та пропаганду на телебаченні, в друкованих та інших ЗМІ діяльності екстрасенсів, знахарів, ворожок, хіромантів та послуг із передрікання майбутнього (долі), трансляції передач і програм (художніх і документальних) або відеосюжетів подібного змісту. По-друге: встановити адміністративну відповідальність за такі дії.

Намагаючись відповісти на традиційне у таких випадках запитання "Кому це вигідно?", не слід забувати, що кожен вид конкуренції має конкретне економічне підґрунтя, яке забезпечує життєдіяльність певних соціальних інститутів (громадські та релігійні об'єднання, великі корпорації, малі підприємства тощо). Персоніфіковані складові таких соціальних інститутів, якими виступають роботодавці та працівники, є суб'єктами економічної діяльності та розглядаються як типові актори професійних груп. У цій статті вони визначені крізь призму професійної класифікації як назви професій у системі державного регулювання ринку праці. Характерна закономірність спостерігається в тому, що умови та організацію роботи, серед іншого, цілителя (особи, яка не має спеціальної медичної освіти, але володіє певним обсягом професійних знань та вмінь в галузі народної та нетрадиційної медицини) формалізовано ще в 1996 р. (наказом МОЗ України

¹ В Україні немає професій "пастор", "священик", "диякон", але є "цілитель", "хіромант", "астролог", "ворожка" (лист опору). – <http://prochurch.info/index.php/news/more/14982>; Депутати хочуть заборонити діяльність ворожок, хіромантів і астрологів. – <http://chernigiv-city.com/novyny/suspilstvo/1209-deputati-hochut-zaboroniti-dijalnist-vorozhok-hiromantiv-i-astrologiv.html>; Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо заборони діяльності екстрасенсів, знахарів, ворожок, хіромантів та послуг з передрікання майбутнього (долі)), реєстрац. № 6299 від 13.04.2010. – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc2_5_1_J?ses=10007&num_s=2&num=6299&date1=&date2=&name_zp=&out_type=&id=; Проект Постанови про відхилення проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо заборони діяльності екстрасенсів, знахарів, ворожок, хіромантів та послуг з передрікання майбутнього (долі)), реєстрац. № 6299/П від 28.10.2010. – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=38885; Заява астрологічних громадських об'єднань України на захист прав свободи слова та професії астролог – <http://www.astrocongress.com/node/4>; Палій В. Астролог і ворожка в законі, або чи така класифікація професій нам потрібна? / В.Палій // Бюлетень ВАК України. – 2011. – № 11. – С. 36–38.

від 11.02.1998 № 36 "Про затвердження Положення про організацію роботи цілителя, який здійснює медичну діяльність у галузі"), проте обурення з боку будь-яких інших соціальних груп ця подія не викликала. І лише після того, як з'ясувалося, що поряд із цими професіями у Класифікаторі професій перебувають професії релігійної сфери (диякон, проповідник), протистояння між прихильниками та супротивниками окультної діяльності набуло нової гостроти. Яке реальне підґрунтя може бути в ініціативи заборони окультних професій? Якщо негативна суспільна оцінка, то доречно навести результати соціологічного дослідження, проведеного Українським центром економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова "Наскільки Ви довіряєте представникам таких професій?"². Найбільший рейтинг недовіри (повністю не довіряють) отримали такі професії: повія³ (55,7%), політик (35,7%), народний цілитель (27,0%), астролог (24,6%), мільціонер (22,1%), страховий агент (20,8%), банкір (19,8%), інші отримали менше 15,0%. Тобто суспільною недовірою охоплені й інші професії, про можливість заборони яких мова взагалі не йдеться, а отже апріорі це не може бути підґрунтям заборон.

Нам здається більш справедливим припущення, що ті, хто намагається діяти за старими принципами розв'язання спірних питань у суспільстві (наприклад, силоміць або застосовуючи негативну стигму), не впевнені в собі, у своїх спроможностях реально впливати на суспільні процеси. Тобто вони не ідентифікувалися в суспільстві як зразки моральності та духовності, не здійснюють належним чином просвітницьку діяльність щодо "гріховності" магічних обрядів та інших езотеричних практик, не намагаються зменшувати попит на "відунів" серед населення. Перифразуючи тезу Н. Костенко про те, що однією з легітимізаційних технологій у суспільстві, поряд з іншим, виступає "культивація оціночного й іронічного контекстів, що підкріплюють визнання "впевнених" або "невпевнених" ідентичностей", можна говорити про аморальність "невпевнених" ідентичностей, які використовують негативну стигматизацію. У будь-якому разі діяльність представників езотеричних професій, на нашу думку, є тривіально патетичною, тобто такою, яка хоча і виступає як неординарна діяльність, але натуралізувалася в суспільстві та є повсякденним явищем [11, с. 87].

Виходячи з теоретичних конструктів дослідження феномену стигматизації, можна виокремити основні компоненти її початкового етапу (рис. 1).

² Опитування проводилося 16–22 вересня, 2006 р. N – 2000 респондентів, віком понад 18 років. Опитування проводилося в усіх регіонах України. Типова теоретична помилка не перевищує 2,3%.

³ Повія – рід занять, яке легітимізоване у ряді західних країн, а не професія. Вітчизняним законодавством це заняття заборонено і тому не враховується в національних стандартах, зокрема Класифікаторі професій.

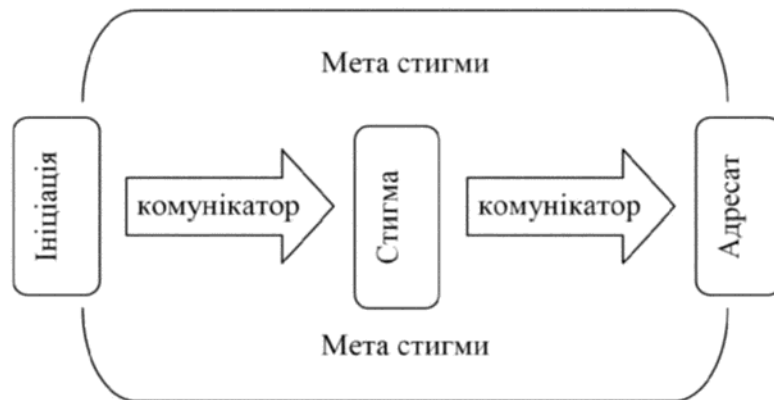

Рис. 1. Алгоритм початкового етапу стигматизації

Тобто, спільнота релігійних організацій і деякі представники державної влади (ініціатори), застосовуючи ЗМІ та можливості інституту законодавчої влади (комунікатори), навішують клеймо на діяльність астрологів, ворожок тощо, яка буцімто є аморальною, "протизаконною" (стигма) з метою переконання громадськості (адресат) про соціально небезпечні наслідки такої діяльності та подальшої її заборони (мета стигми).

Розгляд конструкту етапів появи будь-яких стигматизаційних процесів, зокрема, і в професійній сфері, наштовхує на думку про певну недосконалість теорії стигматизації.

Згідно з теорією стигматизації люди не можуть порозумітися один з одним, оскільки розходяться у своїх інтересах і поглядах на життя; при цьому ті, хто знаходяться при владі, мають можливість нав'язувати свої погляди та принципи в нормах, що управляють інституціональним життям, і з успіхом навішують негативні ярлики на порушників цих норм. Їх цікавить процес, у результаті якого окремі особи отримують клеймо девіантів і починають розглядати свою поведінку як девіантну, про що йдеться в праці Г. Беккера "Аутсайтери", в якій, серед іншого, він зазначає: "Соціальні групи створюють відхилення, створюючи правила, порушення яких вважається відхиленням, застосовуючи ці правила до окремих індивідів і наклеюючи на них ярлик девіантів. З цієї точки зору, відхилення – це не властивість дій індивіда, а швидше наслідок застосування іншими індивідами правил і санкцій до "порушника". Девіант – це той, на кого вдалося "наклеїти" цей ярлик; девіантна поведінка – це поведінка, на яку люди наклеїли ярлик девіантного... Відхилення є результатом взаємодії між певною соціальною групою і тим, кого група вважає порушником правила" [1, с. 6–62].

За нашою ж гіпотезою, недосконалість теорії стигматизації полягає в тому, що не завжди соціальні групи, які отримали стигму, схильні проявляти (та й у дійсності не проявляють) девіантну поведінку. Так, розглядаючи алгоритм початкового етапу стигматизації (див. рис. 1), знов таки звернемося до наведених вище результатів соціологічного опитування проведеного Центром ім. Разумкова. Повіят відповідні представники цієї соціальної групи, яким у більшості не довіряє суспільство, також стигматизовані, як і народні цілителі, астрологи. Проте, перші оцінюються соціумом як девіанти, наприклад, "повії – наркомани – ВІЛ-інфіковані – крадії – погані батьки" тощо, та й у більшості самі розглядають власну поведінку як девіантну, підтверджуючи теоретичне визначення девіації. Останні ж, які теж не мають довіри з боку українців та відчувають на собі тавро, не проявляють ознак девіантної поведінки, більш того, намагаються захистити свою професійну ланку тими ж комунікативними прийомами, що і їхні опоненти⁴.

Таким чином, поки конфлікти тривають між тими професійними групами, які не формалізовані на рівні визнання їхньої професійної діяльності з боку держави, вони локалізовані на соціальному тлі "старих дискурсів", не набуваючи загальносуспільних масштабів. Але, стверджуючись у професійному колі та отримавши своєрідний мандат у вигляді визнаних професій, ці професійні групи переносять свої конфлікти за межі своїх інституцій на глобальний соціальний рівень, що й спостерігається в наші дні. Підтвердженням висунутої гіпотези є результати дослідження російських соціологів аналітичного центру Юрія Левади "Як росіяни вирішують психологічні проблеми?", проведеного 25.08.2010 р.⁵. Серед низки запитань було запропоновано таке: "Чи зверталися ви коли-небудь до послуг ворожки, мага, народного цілителя для зняття привороту, порчі, вінця безшлюбності, для привороту або з іншою окультною метою, і якщо так, то як часто?". Виявилося, що 20,0% респондентів хоча б раз у житті скористалися послугами того або іншого екстрасенса, з них 68,0% зазначили, що народні цілителі, ворожки або маги тією ми іншою мірою допомогли вирішити їхні проблеми. Висновком цього дослідження стало те, що серед росіян великою популярністю користуються послуги представників окультних наук. Важливо зазначити, що професії у сфері релігії та езотерики в Російській Федерації не внесені до державних професійних стандартів, тобто професіями вони не

⁴ Обращение Всеукраинской ассоциации астрологов "В защиту профессии "астролог", свободы слова, права на свободное выражение собственных взглядов, распространение и получение информации" [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://vaa.com.ua>.

⁵ Как россияне решают психологические проблемы? [Електронний ресурс] // Аналітичний центр Юрія Левади. – <http://www.levada.ru/press/2010082501.html>. 23–26 липня 2010 р. Аналітичний центр Юрія Левади (Левада-центр) провів за репрезентативною вибіркою опитування 1600 росіян у віці понад 18 років у 130 населених пунктах 45 регіонів країни. Статистична погрішність даних цього дослідження не перевищує 3,4%.

визнані. Отже, комунікативні механізми їх взаємодії, які перебувають у конфлікті, залишаються саме на соціальному тлі "старих дискурсів", не набуваючи "нових практик".

Мабуть, є підстави вважати, що стигматизація виконує функцію перенесення власних недоліків на "іншого", образ якого дозволяє виправдовувати власну аморальність. Якщо прийняти тезу Є. Головахи про те, що "...моральні норми людської порядності та відповідальності, що регулюють повсякденну поведінку людей, їх взаємини в різних ситуаціях спілкування та діяльності, розглядаються більшістю дорослого населення України як норми поведінки "моральних аутсайдерів" [3, с. 20], то виникає зустрічне запитання: а чи можуть судити про моральність чи аморальність суб'єктів стигматизації ("відунів") для суспільства в цілому ініціатори заборони їх діяльності?

На думку А. Касьянкової, дискурс про окультні професії є притаманним для тих співтовариств, де взаємообумовлені соціально-економічні процеси розпаду, наприклад, аграрних підприємств і колективних господарств, що спонукають акторів заповнювати новий соціальний простір [8, с. 67–68]. У той же час географічна складова у розрізі "місто – село" не відіграє у даному випадку суттєвої ролі, бо мають місце непоодинокі випадки, коли до ворожок та астрологів зверталися лідери деяких розвинених держав [9]. Не спростованою на науковому рівні є й теза, що традиційна наука та езотерика мають свої точки дотику, до яких можна віднести, наприклад, деякі положення вчення В. Вернадського про біосферу та ноосферу, в якому вчений ставить питання: як думка, що не є формою енергії, може змінювати матеріальні процеси? [2, с. 119–120]. Крім того, як зазначають дослідники надприродних феноменів людини, сучасний етап розвитку людства відзначається так званим "феноменом дітей-індіго", мозок яких працює в кілька разів швидше, ніж мозок звичайної людини [5]. То чи правильно буде на початку XXI ст. всупереч проявам об'єктивної реальності усіх обдарованих особливими здібностями людей вважати маргіналами? На нашу думку, українське суспільство поки що не отримало будь-яких обґрунтованих приводів для визначення дій акторів нетрадиційних знань як суспільної девіації ("драматизації зла", за висловом Ф. Танненбаума [23]). Тож, говорячи про заборону якої-небудь професії, слід мати на увазі саме професію, з усіма її атрибутивними ознаками в системі номінаційного регулювання державою процесів праці зайнятого населення.

У цьому сенсі доречно було б розглянути змістовну частину інституціоналізації окультних професій. Їх діяльність сьогодні легалізується номінаційними актами держави, якими, серед іншого, є:

- класифікатори: Національний класифікатор України ДК 009:2005 "Класифікація видів економічної діяльності" (КВЕД, секція О "Надання

комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту", розділ 93 "Надання індивідуальних послуг", клас 93.05 "Надання інших індивідуальних послуг") [14] та Національний класифікатор України ДК 003:2010 "Класифікатор професій" (розділ 5 "Працівники сфери торгівлі та послуг") [15];

– положення Конституції України, зокрема, частини першої ст. 43, яка декларує, що "кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується", та частини першої ст. 41, згідно з якою: "кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися... результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності". Крім того, практика "заборони на професію" у даному разі не узгоджується з відповідними положеннями Законів України "Про інформацію" та "Про рекламу". Так, відповідно до ст. 9 Закону України "Про інформацію" "всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій". Згідно із ст. 6 цього Закону одним із головних напрямів державної інформаційної політики є забезпечення доступу громадян до інформації, а ст. 29 забороняється обмеження права на одержання відкритої інформації;

– положенням статті 3 Господарського кодексу України, в якій, поряд із іншим, наголошено на тому, що господарська діяльність, яка здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою отримання прибутку, є підприємництвом. Статтею 5 цього ж Кодексу визначено конституційні основи правопорядку у сфері господарювання, а саме: "економічна багатоманітність, право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, визначення виключно законом правових засад і гарантій підприємництва; забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції, визначення правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання виключно законом".

Відтак, можна вважати, що діяльність представників "езотеричної" сфери як професійної субкультури⁶, що формується за професійними, а по-

⁶ Під "професійною субкультурою" дослідники антропології професій (наприклад, Т. Щепанська) розуміють комплекс традицій: звичаєвого права, стереотипів поведінки, особливостей способу життя, форм повсякденного дискурсу, символіки та атрибутів, що склалися в конкретному професійному середовищі.

декуди й корпоративними ознаками, відповідає регулюючій політиці держави у сфері підприємництва. Можна навести й такий аргумент: цю сферу також інституціоналізовано в інших суспільствах. Наслідками міжнародного обміну інформацією є те, що:

– у Класифікаторі професій трудова діяльність "відунів" узгоджена з Міжнародною стандартною класифікацією занять 1988 (ISCO-88) та представлена такими професіями: "астролог", "ворожка", "хіромант", – відповідно в ISCO-88 передбачено, серед іншого, такі професійні угруповання та професійні назви робіт, до яких належать: в одиничній (початковій) професійній групі 5151 "Астрологи та подібні працівники" – астролог (Astrologer), в одиничній (початковій) професійній групі 5152 "Віщуни долі, хіроманти та подібні працівники" – віщун долі (Fortune-teller), нумеролог (Numerologist), хіромант (Palmist) [12];

– необхідність врахування реально існуючих професійних занять передбачено й у відповідних атрибутивних актах конкретних країн, у тому числі країн – членів Європейського Союзу. Наприклад, у Стандартній професійній класифікації Великої Британії (The Standard Occupational Classification – SOC) передбачено професійні назви робіт астролога, віщуна, хіроманта [24];

– такий підхід відповідає Міжнародній статистичній класифікації видів діяльності Європейського Союзу – The Statistical Classification of Economic Activities in the European Community, Rev. 1.1 (2002) [25].

У цьому контексті зауважимо те, що серед завдань, які стоять перед професійно-класифікаційною сферою, червоною стрічкою виділяється забезпечення інформаційної підтримки у вирішенні таких статистичних завдань, як розрахунки чисельності працівників, систематизація статистичних даних з праці за професійними ознаками; розроблення відповідних прогнозів стосовно зайнятості, участь у періодичних оглядах Міжнародної організації праці (МОП), контроль та аналіз міжнародної міграції тощо. Таким чином, негативна номінація окремих професій неминуче унеможливить зіставлення статистичної інформації у сфері праці на міжнародному рівні шляхом класифікації та кодування відповідних професійних угруповань і професійних назв робіт, а також визначення для них офіційних назв і проведення переписів населення. Тобто, соціально-економічні наслідки безпідставної стигматизації шляхом заборони будь-якої професії (групи професій) будуть мати прямо протилежний декларованому суспільний резонанс.

Згадуючи висловлювання С. Московічі про "приклад того, як часто нечувані, загрозливі ідеї не мають у своїй основі ні логіки, ні здорового глузду" [13], знаходимо підтвердження цьому в одному з основних професійних

періодичних друкованих видань України для керівників і топ-менеджерів – журналі "Роботодавець". У результаті аналізу цього загальнонаціонального видання за період із 1 січня 2008 р. по серпень 2010 р. (загальна кількість номерів – 32) було виявлено 15 статей, присвячених нумерології. У статтях, автором яких є нумеролог І. Мельниченко, запропоновано практичні поради, які, з ненаукової точки зору, мають допомагати роботодавцям та іншим читачам журналу в повсякденному житті.

Висновки

У процесі стигматизації задіяні як номінаційні (інститути влади), так і опосередковані (ЗМІ) комунікації, причому перший тип є найбільш ефективним каналом формування стійкого негативного ставлення. Опис моделі комунікативного механізму стигматизації дозволяє систематизувати причини цього феномену як внутрішні й зовнішні:

- внутрішні: суб'єктивні взаємовідносини в соціальних спільнотах;
- зовнішні: використання феномену стигматизації в управлінні особистістю та як засіб модернізації соціальних процесів на користь окремих соціальних груп.

Розглянуті моделі комунікативного механізму стигматизації як форми символічної негативної персоніфікації суб'єкта професійної діяльності мають на меті штучне створення комунікативного бар'єру, тим самим унеможливаючи соціальну взаємодію в площині "професіонал – суспільство". Водночас, така форма позитивної персоніфікації професіоналів-"відунів", як номінація, є наразі єдиним засобом забезпечення соціалізації їх діяльності в нашому суспільстві та має власну комунікативну природу.

Соціум потребує нетрадиційних професійних знань та практик у період економічних та культурних трансформацій. Вважаємо, що в міру усвідомлення мультикультурної сутності сучасного суспільства та визнання культурної унікальності професійних груп концепція професійної стигми щодо образу неординарних професій перетвориться на засіб опису розмаїття, а не аномії.

Негативні комунікативні механізми взаємодії професійних груп, прикладом яких є стигматизація окультних професій з боку релігійної спільноти, поширюються на соціум у разі трансформації їх соціальних статусів – надання чинності професіям, представники яких перебувають у конфлікті.

Сьогодні, зважаючи на результати досліджень суспільної думки, необхідно сказати, що заборона будь-яких професій, які стигматизуються, але є легітимними та запитаними, на нашу думку, неприпустима в демократичному суспільстві, оскільки порушує соціальні та трудові свободи громадян. Усе буде залежати від послідовності дій і позицій державної влади, її втручання чи індиферентності в суто теологічні, окультні дискурси.

1. Беккер Г. Аутсайдеры / Г.Беккер // Контексты современности-2 : хрестоматия. – Казань : АБАК, 1998. – 152 с.
2. Вернадский В.И. Несколько слов о ноосфере / В.И.Вернадский // Успехи современной биологии – 1944. – № 18. – Вып. 2. – С. 113–120.
3. Головаха Е.И. Феномен "аморального большинства" в постсоветском обществе: трансформация массовых представлений о нормах социального поведения в Украине / Е.И.Головаха // Экономические и социальные перемены: мониторинг общественного мнения. – 2002. – № 6. – С. 20–22.
4. Господарський кодекс України // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 11. – С. 303.
5. Дорин В. Забота о детях индиго / В.Дорин. – М. : София, 2007. – 272 с.
6. Закон України "Про інформацію" // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – С. 1447–1462.
7. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М.Кастельс ; [пер. с англ. под науч. ред. О.И.Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
8. Касьянова А.А. Целительница? Нет, – ведьма! Трансформация представлений о "профессии" в сельских сообществах Краснодарского края / А.А.Касьянова // Журнал социологии и социальной антропологии. – Т. XI. – 2008. – № 2. – С. 67–79.
9. Китаев Н.Н. Криминалистический экстрасенс Вольф Мессинг / Н.Н.Китаев [Электронный ресурс]. – Доступный з : <http://www.pseudology.org/KitaevSmyk/index.htm>
10. Конституція України (прийнята на п'ятій сесії ВР України 28 черв. 1996 р.).
11. Костенко Н. Культурные идентичности: превращения и признания / Н.Костенко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2001. – № 4. – С. 69–87.
12. Международная Стандартная Классификация Занятий (МСКЗ-88). – М. : Финстатинформ, 1998. – 352 с.
13. Московичи С. Социальное представление: исторический взгляд / С. Московичи // Психол. журн. – 1995. – № 1, Т. 16. – С. 3–18.
14. Національний класифікатор України ДК 009:2005 "Класифікація видів економічної діяльності". – К. : Держспоживстандарт, 2006. – 191 с.
15. Національний класифікатор України ДК 003:2010 "Класифікатор професій". – К. : Держспоживстандарт, 2010. – 746 с.
16. Обращение Всеукраинской ассоциации астрологов "В защиту профессии "астролог", свободы слова, права на свободное выражение собственных взглядов, распространение и получение информации" [Электронный ресурс]. – Доступный з : <http://vaa.com.ua>

17. *Парсонс Т.* Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения / Т.Парсонс // Американская социологическая мысль. – М. – 1996. – С. 494–526.
18. Проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо заборони діяльності екстрасенсів, знахарів, ворожок, хіромантів та послуг з передрікання майбутнього (долі)" від 13.04.2010 р. реєстраційний № 6299 [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://portal.rada.gov.ua>
19. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках / ред.-координатор – акад. РАН Г.В.Осипов. – М. : "НОРМА-ИНФРА • М", 2000. – 488 с.
20. *Симончук О.* Класифікатор професій ISCO-88 : історія розроблення, концептуальні засади, модель операціоналізації, застосування в соціологічних дослідженнях / О.Симончук // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 3. – С. 24–41.
21. *Хабермас Ю.* Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю.Хабермас, [ред., пер. с нем. Д.В.Скляднев]. – СПб. : Наука, 2000. – 380 с.
22. *Goffman, E.* Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity / E.Goffman – Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hall, 1964. 2-nd ed.; Harmondsworth : Penguin, 1968. – 176 p.
23. *Tannenbaum F.* Crime and the Community / F.Tannenbaum. – NY : Columbia University Press, 1938. – 487 p.
24. The Standard Occupational Classification 2010 [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.ons.gov.uk/about-statistics/classifications/current/soc2010/index.html>.
25. The Statistical Classification of Economic Activities in the European Community, Rev. 1.1 (2002) [Електронний ресурс]. – Доступний з : http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nomenclatures/index.cfm?TargetUrl=LST_NOM_DTL&StrNom=NA-CE_1_1&StrLanguageCode=EN&IntPcKey=&StrLayoutCode=HIERARCHIC

Отримано 12.05.11

С.О. Кравцов, О.М. Носиков

СТИГМА В ПРОФЕСІОНАЛЬНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ ЯК СРЕДСТВО УДОВОЛЕТВОРЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ОЖИДАНЬ

В статті розглянуто поняття "стигма" щодо ряду професійних названь робіт (астролог, гадалка, целитель и т.п.) як проявление комунікативних механізмів в разрізі відносин "професіонал – общество". Исследован алгоритм стигматизации. Рассмотрены номинационные акты государства, регламентирующие професіональну діяльність "ведунів" в Україні и аналогічні міжнародні нормативно-правові акти, в которых также предусмотрена оккультная діяльність. Высказано мнение о том, что инициаторы стигматизации ошибочно смешивают учение о духовности и морали своей социальной группы с атрибутивными национальными стандартами экономики труда.

Ключевые слова: стигма, специфические профессии, коммуникация, социальная группа.

Kravtsov S.O., Nosikov O.M.

STIGMA IN PROFESSIONAL FIELD OF UKRAINE AS MEAN OF SATISFACTION OF COMMUNICATIVE EXPECTATIONS

The article discusses the concept of "stigma" on a number of professional titles of work (astrologer, fortune-teller, healer, etc.) as a manifestation of communication mechanisms in the plane of relations "professional - society." Algorithm of stigmatization is investigated. Article examines the nominating state acts that regulate the professional activities of "viduns" in Ukraine and examines similar international regulations, which are also related to occult activity. Suggested that the initiators of the of stigmatization wrongly mix theory about the spirituality and morality of their social group with the attributive national standards of Labour Economics.

Key words: stigma, specific professions, communication, social group.